

Міністерство культури та інформаційної політики України
Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
З ПИТАНЬ СТВОРЕННЯ БЕЗБАР'ЄРНОГО ПРОСТОРУ
В ПУБЛІЧНІЙ БІБЛІОТЕЦІ**

Київ 2024

Рекомендації підготувала **Наталія Розколупа**

Схвалено

Ученою радою Національної бібліотеки України
імені Ярослава Мудрого

Протокол № 1 від 16.01.2024

За загальною редакцією доктора наук

із соціальних комунікацій **Олега Сербіна**

Редактор: Світлана Макогон

Верстка: Роман Чудновський

Вступ	4
1. Поняття безбар'єрності	4
1.1. Основні напрями реалізації політики безбар'єрності	6
1.2. Універсальний дизайн та розумне пристосування	7
2. Публічна бібліотека і політика безбар'єрності	9
3. Законодавство у сфері безбар'єрності	14
4. Нормативні акти у сфері безбар'єрності	19
5. Фізична безбар'єрність публічної бібліотеки	23
5.1. Оцінка ступеня фізичної безбар'єрності публічної бібліотеки	23
5.2. Тактильні елементи доступності	31
5.3. Візуальні елементи доступності	33
5.4. Урахування потреб осіб із порушенням слуху	34
6. Інформаційна безбар'єрність публічної бібліотеки	35
6.1. Оцінка рівня інформаційної безбар'єрності публічної бібліотеки	35
6.2. Вимоги до вебсайтів з урахуванням доступності	36
6.3. Викладення інформації у форматах, що забезпечують доступність її сприйняття	37
6.4. Жестова мова	42
6.5. Документи у доступних форматах для осіб із порушенням зору	43
7. Цифрова безбар'єрність публічної бібліотеки	47
7.1. Оцінка рівня цифрової безбар'єрності публічної бібліотеки	48
7.2. Заходи, спрямовані на підвищення рівня цифрової грамотності	49
8. Безбар'єрність на робочому місці	50
8.1. Оцінка рівня безбар'єрності на робочому місці	51
9. Планування заходів зі створення безбар'єрного середовища	52
Додаток	54

ВСТУП

Важливою складовою сучасного суспільства є доступність інфраструктури, послуг, інформації. Це означає, що всі люди повинні мати рівні можливості для реалізації своїх прав. Завдання усунення бар'єрів особливо актуальне для України, перед якою нині постали безпрецедентні виклики.

Як наголошено в Маніфесті ІФЛА / ЮНЕСКО про публічні бібліотеки, саме ці інституції надають вільний і необмежений доступ до знань, ідей, культури й інформації та відіграють важливу роль у розвитку як суспільства в цілому, так і окремої особистості.

Безбар'єрність – одна з основних засад функціонування публічних бібліотек. Тому вони є важливими суб'єктами і водночас об'єктами реалізації державної політики зі створення безбар'єрного простору.

Пропоновані Методичні рекомендації покликані допомогти бібліотекам організувати свою роботу відповідно до законодавства та нормативів у сфері безбар'єрності.

Рекомендації розроблено на основі міжнародно-правових актів, вітчизняного законодавства, нормативних документів, практики роботи.

1. Поняття безбар'єрності

В останні роки досить широкого застосування набув термін **інклюзія (інклюзивність)**, який походить від англійського слова inclusion (включення, залучення) та означає процес збільшення ступеня участі всіх громадян у соціальному житті громади й суспільства загалом, у тому числі людей з інвалідністю, інших маломобільних груп населення.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності» до маломобільних груп населення належать особи, які зазнають труднощів під час самостійного пересування, одержання послуги, необхідної інформації або орієнтування у просторі, зокрема особи з інвалідністю, особи з тимчасовим порушенням здоров'я, вагітні жінки, громадяни похилого віку, особи з дитячими візками.

Проте в широкому розумінні інклюзія – це недискримінація, можливість кожному проявити себе як індивід, зокрема й тим, хто з об'єктивних причин не задіяний у певних суспільних процесах, наприклад, через хворобу, вік, колір шкіри, віросповідання, стать, сексуальну орієнтацію тощо.

У ставленні до окремих груп людей, які відрізнялися від загалу, наша цивілізація пройшла шлях від ексклюзії (виключення із суспільного життя), сегрегації (виділення, відокремлення), інтеграції (залучення) і, зрештою, до інклюзії (включення в суспільне життя як рівноправних членів суспільства).

В українському законодавстві термін «інклюзія» доволі поширений, він закріплений у декількох законодавчих актах. Частіше ним послуговуються в нормативно-правових актах сфери освіти, а також в окремих нормативних актах, наприклад, державних будівельних нормах.

Разом з тим у багатьох випадках у значенні інклюзії використовують словосполучення «безперешкодний доступ».

Саме такий підхід закріплено в *Національній стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року, схваленій розпорядженням Кабінету Міністрів України (далі – КМУ) від 14.04.2021 р. № 366-р* (далі – Стратегія), яка є доступною за посиланням: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-%D1%80#Text>.

Так, у цьому документі визначено поняття *безбар'єрності як загального підходу до формування та імплементації державної політики для забезпечення безперешкодного доступу всіх груп населення до різних сфер життєдіяльності*.

Разом з тим у Стратегії часто вживаються терміни «інклюзія», «інклюзивність», «інклюзивне середовище», «інклюзивна участь», «інклюзивний розвиток територій» тощо.

Отже, можна сказати, що безбар'єрність – це дії держави, її політика для досягнення інклюзії (безперешкодного доступу всіх груп населення до різних сфер життєдіяльності).

Метою реалізації Стратегії є створення безперешкодного середовища для всіх груп населення, забезпечення рівних мож-

ливостей кожній людині реалізовувати свої права, отримувати послуги на рівні з іншими шляхом інтегрування фізичної, інформаційної, цифрової, соціальної та громадянської, економічної та освітньої безбар'єрності до всіх сфер державної політики.

1.1. Основні напрями реалізації політики безбар'єрності

Основними напрямками реалізації політики безбар'єрності, визначеними Стратегією, є:

- **фізична безбар'єрність** – це коли всі об'єкти фізичного оточення доступні для всіх соціальних груп незалежно від віку, стану здоров'я, інвалідності, майнового стану, статі, місця проживання та інших ознак;

- **інформаційна безбар'єрність** – це коли люди незалежно від їх функціональних порушень чи комунікативних можливостей мають доступ до інформації в різних форматах та з використанням технологій, зокрема, шрифт Брайля, великошрифтовий друк, аудіодискрипція (тифлокоментування), переклад жестовою мовою, субтитрування, формат, придатний для зчитування програмами екранного доступу, формати простої мови, легкого читання, засоби альтернативної комунікації;

- **цифрова безбар'єрність** – це коли всі суспільні групи мають доступ до швидкісного інтернету, публічних послуг та публічної цифрової інформації;

- **суспільна та громадянська безбар'єрність** – це коли забезпечено рівні можливості участі всіх людей, їх об'єднань та окремих суспільних груп у житті громад і держави, рівний доступ до суспільно-політичного й культурного життя, сприятливе середовище для фізичного розвитку та самореалізації, а також інклюзивне середовище як передумова для участі в усіх формах суспільного життя та громадської активності;

- **освітня безбар'єрність** – це коли створено рівні можливості та вільний доступ до освіти, зокрема освіти протягом життя, а також здобуття іншої професії, підвищення кваліфікації та опанування додаткових компетентностей;

- **економічна безбар'єрність** – це коли всі громадяни незалежно від віку, статі, сімейного стану чи стану здоров'я мають умови й можливості для працевлаштування, отримання фінансових та інших ресурсів для заняття підприємництвом чи самозайнятстю.

Публічні бібліотеки насамперед мають відповідати політиці фізичної, інформаційної, цифрової безбар'єрності та певною мірою освітньої (як заклади, що долучені до неформальної та інформальної освіти, тобто освіти протягом життя).

1.2. Універсальний дизайн та розумне пристосування

Для загального розуміння суті безбар'єрності важливими є поняття універсального дизайну та розумного пристосування. Їх визначення наведено в **Конвенції про права осіб з інвалідністю** (докладніше про Конвенцію див. у п. 3 цих Методичних рекомендацій).

Ав **Законі України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні»** (докладніше див. п. 3 цих Методичних рекомендацій) визначено, що під час розроблення державних соціальних стандартів та державних соціальних гарантій, національних стандартів, кодексів усталеної практики, стандартів, технічних умов, проведення дослідно-конструкторських, науково-дослідних робіт ураховуються потреби осіб з інвалідністю та/або застосовуються принципи розумного пристосування та універсального дизайну.

Універсальний дизайн (синоніми – дизайн для всіх, інклюзивний дизайн) –це дизайн предметів, середовища, програм та послуг, покликаний зробити їх максимально придатними для використання всіма людьми без необхідності адаптації чи спеціального дизайну. Але він не виключає допоміжних пристроїв для конкретних груп осіб з інвалідністю, де це необхідно. Тобто універсальний дизайн – це загальна вимога до проєктування всього – від міського середовища і будівель до програмного забезпечення та предметів особистого вжитку. Він означає, що проєктувати будь-що потрібно так, аби цією річчю могли користуватися всі.

Наприклад, відповідно до **ДБН В.2.2-40:2018 «Інклюзивність будівель і споруд. Основні положення»** (докладніше див. п. 4 цих Методичних рекомендацій) проєктні рішення об'єктів мають урахувати вільний доступ усіх осіб, у тому числі маломобільних груп населення.

Однак при цьому проєктні рішення не повинні обмежувати умови життєдіяльності інших груп населення, а також ефективність експлуатації будівель. А необхідність застосування спеціалізованих елементів, що допомагають задовільнити специфічні потреби осіб з інвалідністю, враховується за умови відсутності варіантів проєктування універсальних елементів.

Приклад універсального дизайну
(фото з відкритих джерел)

Докладніше цю тему висвітлено в матеріалі «Універсальний дизайн у громаді: простір, предмети, інформація та послуги», доступному за посиланням: <https://usif.ua/news/universalnyi-dyzain-u-hromadi-prostir-predmety-informatsiia-ta-posluhy>.

Розумне пристосування – внесення, коли це потрібно в конкретному випадку, необхідних і підхожих модифікацій і коректив, що не становлять непропорційного чи невинновданого тягаря, для цілей забезпечення реалізації або здійснення особами з інвалідністю нарівні з іншими всіх прав людини й основоположних свобод.

Зрозуміти, як правильно діяти в ситуації, коли виникне необхідність розумного пристосування, допоможе робота Ірини

Федорович «Розумне пристосування. Від теорії до практики», підготовлена на замовлення Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, яка є доступною за посиланням:

<https://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/13736.pdf>.

Історію становлення концепції універсального дизайну і розумного пристосування, його принципів, а також методiku проведення аудиту доступності викладено у виданні:

Доступність та універсальний дизайн : навч.-метод. посіб. / за заг. ред. Байди Л. Ю., Красюкової-Еннс О. В. – Київ, 2013. – 128 с. (режим доступу: https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2020/06/Dostupnist_ta_universalniy_dizayn.pdf).

2. Публічна бібліотека і політика безбар'єрності

Публічна бібліотека є загальнодоступною бібліотекою з універсальним фондом, яка обслуговує переважно населення певної території та утримується, як правило, за рахунок бюджетних коштів.

Відповідно до ст. 3 *Закону України «Про культуру»* (режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17#Text>) одними із основних засад державної політики у сфері культури є забезпечення доступності для кожного якісних культурних послуг, а також *інклюзивність*.

А в ст. 4 *Закону України «Про бібліотеки і бібліотечну справу»* (режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/32/95-%D0%B2%D1%80#Text>) закріплено основу державної політики в галузі бібліотечної справи: реалізація прав громадян на бібліотечне обслуговування, *забезпечення загальної доступності до інформації та культурних цінностей, що збираються, зберігаються та надаються в тимчасове користування бібліотеками.*

Державними соціальними нормативами забезпечення населення публічними бібліотеками в Україні, затвердженими постановою КМУ від 06.02.2019 р. № 72 (режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/72-2019-%D0%BF#Text>), встановлено

вимоги щодо мінімального рівня доступності публічних бібліотек:

- публічна бібліотека має розміщуватися в окремому приміщенні чи будівлі, в місці, вільно доступному для відвідувачів;
- будівлі та приміщення публічної бібліотеки, а також прибудинкова територія повинні бути доступними для осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення відповідно до будівельних норм, стандартів і правил;
- публічна бібліотека повинна мати один комп'ютер на 500–1500 осіб зони обслуговування;
- публічна бібліотека оснащується комп'ютерною технікою та іншим обладнанням, пристосованим до потреб осіб із порушенням зору та осіб із дислексією.

Крім того, *Державний стандарт надання безоплатних послуг клубними та бібліотечними закладами культури державної та комунальної форм власності, затверджений наказом Міністерства культури від 15.10.2013 р. № 983* (режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1966-13#Text>), регламентує забезпечення в клубних закладах та бібліотеках безперешкодного середовища для осіб з інвалідністю та маломобільних груп населення відповідно до державних будівельних норм.

Таким чином, відповідно до законодавства України, публічна бібліотека є одним із об'єктів, які мають відповідати політиці безбар'єрності, тобто бути інклюзивною. Вказане відображено і в *Національній стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року*.

Обов'язок щодо виконання вищезазначених норм законодавства лежить на власниках (засновниках) публічних бібліотек, тобто органах місцевого самоврядування. Це впливає як із Закону України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» (зокрема, ст. 27), так і Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні».

Варто також зазначити, що у *Маніфесті ІФЛА / ЮНЕСКО про публічні бібліотеки, в редакції 2022 р.* (див. Бібліотечна планета. – 2022. – № 3. – С. 6–7), публічну бібліотеку визначено рушійною силою освіти, культури, *інклюзивності* та інформації, основним провідником сталого розвитку, реалізації індиві-

дуального прагнення миру та духовного багатства через свідомість кожної людини.

У цьому документі підкреслено, що публічні бібліотеки надають свої послуги на основі *рівності доступу для всіх*, незалежно від віку, етнічної приналежності, статі, релігії, національності, мови, соціального стану та будь-яких інших відмінних рис. Необхідно надавати спеціалізовані послуги та інформаційні матеріали тим особам, які з будь-яких причин не можуть користуватися звичайними послугами та інформаційними матеріалами, наприклад, мовним меншинам, людям з обмеженими можливостями, тим, хто погано володіє цифровими або комп'ютерними навичками, малограмотним, особам, що перебувають у лікарні чи в'язниці.

А в основі послуг публічних бібліотек мають бути ключові завдання, що пов'язані з інформацією, грамотністю, освітою, *інклюзивністю*, культурою, залученням до громадського життя.

Виконуючи нижчезазначені головні завдання, публічні бібліотеки роблять свій внесок у досягнення Цілей сталого розвитку [ООН] та сприяють побудові більш справедливого, гуманного та життєздатного суспільства:

- забезпечення доступу до широкого спектра інформації та ідей, вільних від цензури, підтримка формальної та неформальної освіти на всіх її рівнях, а також навчання протягом усього життя, що дає змогу людям на всіх етапах безперервно, добровільно та самостійно прагнути до знань;

- надання можливостей для особистісного творчого розвитку і розвитку уяви, творчості, допитливості та емпатії;

- формування та закріплення звички до читання у дітей від народження до повноліття;

- ініціювання, надання підтримки та забезпечення участі в заходах та програмах з підвищення грамотності для розвитку навичок читання та письма, а також сприяння розвитку навичок медійної та інформаційної грамотності, цифрової грамотності для всіх людей у будь-якому віці з метою формування поінформованого, демократичного суспільства;

- надання послуг місцевим громадам як безпосередньо, так і

дистанційно за допомогою цифрових технологій, що забезпечують доступ до інформації, фондів та програм, за кожної необхідності;

- забезпечення доступу місцевих жителів до всіх видів інформації та можливостей організації життєдіяльності громади на знак визнання ролі бібліотеки як осередку суспільного життя;

- надання громадам доступу до наукових знань, результатів досліджень та інформації про здоров'я, що можуть вплинути на життя членів цих спільнот, а також надання можливості долучення до наукового прогресу;

- надання місцевим підприємствам, асоціаціям та зацікавленим групам інформаційних послуг, які відповідають їхнім інтересам;

- збереження та доступ до місцевої і краєзнавчої інформації та знань, спадщини місцевого населення і корінних народів (разом з вивченням усних традицій), забезпечуючи середовище, в якому місцева громада може відігравати активну роль у визначенні матеріалів, що підлягають фіксації, збереженню та спільному використанню відповідно до побажань членів спільноти;

- розвиток міжкультурного діалогу та надання підтримки культурному розмаїттю;

- сприяння збереженню форм культурного самовираження і спадщини, повноцінному доступу до них, захопленню мистецтвом, відкритому доступу до наукових знань, досліджень та інновацій, виражених у традиційних засобах масової інформації, а також переведених у цифровий формат.

Фактори, що сприятимуть наданню бібліотечних послуг усім групам користувачів, визначено у ***Керівництві ІФЛА з роботи публічних бібліотек:***

- надання бібліотечних послуг має бути належним чином спланованим, добре організованим та надійним;

- внутрішнє планування бібліотеки має бути зручним та привабливим;

- час роботи бібліотеки має бути зручним для більшості користувачів;

- бібліотечні каталоги мають бути доступними в режимі онлайн;

- бібліотека має надавати послуги віддаленого доступу;
- бібліотечні послуги повинні надаватися також і поза її стінами для забезпечення потреб окремих категорій користувачів;
- бібліотека повинна мати спеціальне обладнання для незрячих людей та людей із порушенням слуху (режим доступу: <https://repository.ifla.org/bitstream/123456789/988/2/ifla-publication-series-147.pdf>).

25.06.1998 р. Європейський парламент прийняв *Резолюцію А4-0248/1998 про роль бібліотек у сучасному світі* (режим доступу: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-4-1998-0248_EN.html), в якій, зокрема, наголошувалося на необхідності враховувати бібліотеки у стратегіях Європейського Союзу щодо інформаційного суспільства, його планах і програмах стосовно культурної, змістової, освітньої та інформаційної політики та бюджетних рішеннях як одну з найважливіших систем, що надають доступ до знань і культури.

У цьому документі також було рекомендовано державам – членам Європейського Союзу:

- внести бібліотеки у відповідні стратегії, плани, програми та бюджети;
- розробити відповідні заходи, щоб бібліотеки мали змогу відігравати активну роль у забезпеченні доступу до інформації та поширення знань;
- забезпечити національне фінансування програм оцифрування та збереження своїх власних матеріалів, щоб зберегти культурну спадщину для майбутніх поколінь у формі, що зробить її доступною для якомога більшої кількості людей і дасть змогу користуватися цією спадщиною за кордоном завдяки єдиним стандартам;
- забезпечити всі типи бібліотек сучасним обладнанням, зокрема підключенням до інтернету, та достатнім фінансуванням, щоб бібліотеки мали змогу відповідати викликам, з якими стикаються громадяни інформаційного суспільства, а також ураховувати витрати, пов'язані з оплатою ліцензій, що стосуються електронних документів,

котрі набувають дедалі більшого поширення;

- надавати базові послуги публічних бібліотек безкоштовно, як це рекомендовано в *Маніфесті ІФЛА / ЮНЕСКО* про публічні бібліотеки, оскільки бібліотеки за своєю природою є установами для всього населення.

3. Законодавство у сфері безбар'єрності

05.04.2023 р. затверджено нові *Рекомендації CM/REC (2023)3 Ради Європи / EBLIDA щодо бібліотечного законодавства та політики в Європі* (режим доступу: <http://www.eblida.org/News/2023/EBLIDA-Council-of-EuropeRecommendation-Approved-2023.pdf>).

Перші рекомендації були прийняті ще у 2000 р. та використовувалися більшістю країн – членів Ради Європи у процесі розроблення бібліотечного законодавства.

Новий документ зупиняється на таких ключових моментах, які мають бути відображені у відповідних нормативно-правових актах:

- відкритий доступ до інформації та розвиток демократичного суспільства;
- доступ до бібліотек має надаватися безоплатно всім категоріям громадян;
- бібліотечні фонди мають бути на різних носіях інформації та представляти ядро основних матеріалів і послуг, що фінансуються з державних коштів та надаються у безоплатне користування;
- бібліотечні фонди мають формуватися бібліотекарями на основі їх незалежності і професійності та з урахуванням потреб користувачів; при цьому не допускається політичний, релігійний, комерційний та інший вплив на бібліотеки;
- групи національних меншин мають бути забезпечені матеріалами на їх рідній мові, а в бібліотечних фондах повинні бути матеріали про культуру національних меншин;
- бібліотечні приміщення мають бути комфортними для ко-

ристувачів, ураховувати вимоги інклюзії;

- органи влади на національному та місцевому рівнях мають розглядати питання про розвиток бібліотечних послуг у межах національної інформаційної політики;

- фінансування бібліотек має здійснюватися переважно органами державної влади;

- органи державної влади мають відповідати за те, щоби до фінансування бібліотек входили видатки на розвиток нових технологій.

Політику безбар'єрності визначено низкою міжнародно-правових актів, до яких приєдналася Україна, законів України, а також підзаконних нормативно-правових актів.

Назвімо основні з них, які стосуються і публічних бібліотек:

1) Конвенція про права осіб з інвалідністю і Факультативний протокол до неї (режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text). Цей акт схвалено 13.12.2006 р. на 61-й сесії Генеральної Асамблеї ООН. Україна ратифікувала Конвенцію відповідно до Закону від 16.12.2009 р., а чинності для України цей документ набув 06.03.2010 р.

Мета Конвенції полягає в заохоченні, захисті та забезпеченні повного й рівного здійснення всіма особами з інвалідністю всіх прав людини й основоположних свобод, а також у заохоченні поважання до притаманної їм гідності.

У документі визначено, що до **осіб з інвалідністю належать особи зі стійкими фізичними, психічними, інтелектуальними або сенсорними порушеннями, які при взаємодії з різними бар'єрами можуть заважати їхній повній та ефективній участі в житті суспільства нарівні з іншими.**

Щоб надати особам з інвалідністю можливість вести незалежний спосіб життя й усебічно брати участь у всіх аспектах життя, держави, які ратифікували зазначену Конвенцію, вживають належних заходів для забезпечення особам з інвалідністю доступу нарівні з іншими до фізичного оточення, до транспорту, до інформації та зв'язку, зокрема інформаційно-комунікаційних технологій і систем, а також до інших об'єктів та послуг, відкри-

тих або таких, що надаються населенню, як у міських, так і в сільських районах.

Ці заходи, які охоплюють виявлення й усунення перепон і бар'єрів, що перешкоджають доступності, повинні поширюватися, зокрема:

- на будинки, дороги, транспорт й інші внутрішні та зовнішні об'єкти, зокрема школи, житлові будинки, медичні установи та робочі місця;
- на інформаційні, комунікаційні та інші служби, зокрема електронні та екстрені.

2) *Європейська соціальна хартія (переглянута)*, вчинена 03.05.1996 р. у Страсбурзі, ратифікована Україною Законом від 14.09.2006 р., із заявами щодо зобов'язання вважати обов'язковими для України лише частину її статей та пунктів (режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text).

Хартія гарантує права і свободи, що стосуються всіх людей в їх повсякденному існуванні, зокрема такі:

- інтеграція в школи дітей з обмеженими можливостями;
- доступ до освіти і професійної підготовки для осіб з обмеженими можливостями;
- доступ до роботи для людей з інвалідністю;
- право жінок і чоловіків на рівне поводження і рівні можливості в галузі зайнятості;
- гарантія для всіх громадянам та іноземців, які законно проживають та/або працюють, що всі права, закріплені в Хартії, застосовуються незалежно від раси, статі, віку, кольору шкіри, мови, релігії, переконань, національного походження, соціального походження, стану здоров'я або приналежності до національної меншини;
- заборона дискримінації на основі сімейних обов'язків;
- право людей з інвалідністю на соціальну інтеграцію та участь у житті суспільства.

3) *Марракеський договір про полегшення доступу сліпих, осіб з порушеннями зору або іншими обмеженнями з причин інвалідності сприймати друковану інформацію до опубліко-*

ваних творів (режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/999_001-13#Text), ухвалений 27.06.2013 р. у місті Марракеш країнами-учасниками Всесвітньої організації інтелектуальної власності. Україна приєдналася до нього відповідно до Закону від 12.01.2023 р., а чинності для нашої країни він набув 08.09.2023 р.

Договір покликаний спростити доступ людей з вадами зору і обмеженим сприйняттям друкованої інформації (бенефіціари) до об'єктів авторського права. Також він дає змогу організаціям для осіб із порушеннями зору, бібліотекам та іншим уповноваженим особам пересилати копії книг у доступних форматах в інші 95 країн, які ратифікували або приєдналися до документа.

4) Закон України «Про авторське право і суміжні права», прийнятий 01.12.2022 р., набув чинності 01.01.2023 (режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text>).

У ст. 23 цього Закону імплементовано основні положення Марракеського договору про полегшення доступу сліпих, осіб із порушеннями зору або іншими обмеженнями з причин інвалідності сприймати друковану інформацію до опублікованих творів.

5) Закон України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні», прийнятий у 1991 р. (режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12#Text>).

Цей Закон визначає основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні та гарантує їм рівні з усіма іншими громадянами можливості для участі в економічній, політичній і соціальній сферах життя суспільства, створення необхідних умов, які дають можливість особам з інвалідністю ефективно реалізувати права та свободи людини і громадянина й вести повноцінний спосіб життя згідно з індивідуальними можливостями, здібностями та інтересами.

Відповідно до його ст. 4 діяльність держави щодо осіб з інвалідністю виявляється у створенні правових, економічних, політичних, соціальних, психологічних та інших умов для забезпечення їхніх прав і можливостей нарівні з іншими громадянами для участі в суспільному житті та полягає, зокрема, у виявленні,

усуненні перепон і бар'єрів, що перешкоджають забезпеченню прав і задоволенню потреб, у тому числі стосовно доступу до об'єктів громадського та цивільного призначення, благоустрою, транспортної інфраструктури, дорожнього сервісу, транспорту, інформації та зв'язку, а також з урахуванням індивідуальних можливостей, здібностей та інтересів – до освіти, праці, культури, фізичної культури і спорту.

6) Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні», прийнятий у 2012 р. (режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text>).

Він визначає організаційно-правові засади запобігання та протидії дискримінації з метою забезпечення рівних можливостей щодо реалізації прав і свобод людини та громадянина.

У Законі дискримінація тлумачиться як ситуація, за якої особа та/або група осіб за їх ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, віку, інвалідності, етнічного та соціального походження, громадянства, сімейного та майнового стану, місця проживання, мовними або іншими ознаками, які були, є та можуть бути дійсними або припущеними, зазнає обмеження у визнанні, реалізації або користуванні правами і свободами в будь-якій формі, встановленій цим Законом, крім випадків, коли таке обмеження має правомірну, об'єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними.

Встановлює в законодавстві України принцип недискримінації, який передбачає:

- забезпечення рівності прав і свобод осіб та/або груп осіб;
- забезпечення рівності перед законом осіб та/або груп осіб;
- повагу до гідності кожної людини;
- забезпечення рівних можливостей осіб та/або груп осіб.

7) Закон України «Про регулювання містобудівної діяльності», прийнятий у 2011 р. (режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17#Text>). Він встановлює правові та організаційні основи містобудівної діяльності і спрямований на забезпечення сталого розвитку територій з урахуванням державних, громадських та приватних інтересів.

Законом визначено, що планування і забудова територій мають забезпечувати створення безперешкодного життєвого середовища для осіб з обмеженими фізичними можливостями та інших маломобільних груп населення.

8) *Порядок проведення моніторингу та оцінки ступеня безбар'єрності об'єктів фізичного оточення і послуг для осіб з інвалідністю*, затверджений постановою КМУ від 26.05.2021 р. № 537 (режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/537-2021-%D0%BF#Text>).

Він визначає процедуру проведення моніторингу та оцінки ступеня безбар'єрності об'єктів фізичного оточення і послуг для осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення.

9) *Порядок влаштування засобів безперешкодного доступу осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення до будинків, будівель, споруд будь-якого призначення, їх комплексів та частин, об'єктів інженерно-транспортної інфраструктури або їх розумного пристосування*, затверджений постановою КМУ від 30.06.2021 № 668 (режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/668-2021-%D0%BF#Text>).

Його дія поширюється на вже збудовані та здані в експлуатацію об'єкти. Засоби безперешкодного доступу, влаштовані відповідно до вимог цього Порядку, не підлягають прийняттю в експлуатацію.

4. Нормативні акти у сфері безбар'єрності

Ряд офіційних документів, які мають технічний характер або встановлюють правила, настанови чи характеристики щодо діяльності, її результатів, належать до нормативних актів. Ними є, наприклад, будівельні норми, стандарти, санітарні правила тощо.

Основними з них, що стосуються питань безбар'єрності, а також бібліотек загалом, є:

1) ***ДБН В.2.2-40:2018 «Інклюзивність будівель і споруд. Основні положення»***, затверджені наказом Міністерства розвитку громад та територій України від 30.11.2018 р. № 327 (режим доступу: <https://dreamdim.ua/wpcontent/>

[uploads/2019/03/DBN-V2240-2018.pdf](https://dreamdim.ua/wp-content/uploads/2019/03/DBN-V2240-2018.pdf); Зміна № 1, режим доступу: https://dreamdim.ua/wp-content/uploads/2022/08/Zmina1-DBN-V_2_2-40-2018.pdf).

ДБН В.2.2-40:2018 поширюються на проектування, будівництво нових та реконструкцію, реставрацію, капітальний ремонт наявних житлових будинків та громадських будівель і споруд, а також на розумне їх пристосування з урахуванням потреб маломобільних груп населення.

Вони встановлюють загальні положення щодо забезпечення доступності будівель і споруд, їх розумного пристосування, забезпечують рівні права на використання житлових будинків і громадських будівель та споруд різними верствами населення.

2) **ДБН В.2.2-9:2018 «Громадські будинки та споруди. Основні положення»**, затверджені наказом Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 28.09.2018 р. № 260 (режим доступу: https://e-construction.gov.ua/files/new_doc/3022082276805576102/2023-01-24/fa9a3e00-5004-46db-8b8b-e6dea58ac5f9.pdf).

Використовуються для проектування та реконструкції будівель.

Громадські будівлі та споруди – це загальна назва будівель і приміщень, призначених для розміщення закладів, підприємств, організацій, які надають послуги фізичним особам (населенню) або юридичним особам (громаді та державі). Бібліотечні будівлі належать саме до громадських.

У ДБН В.2.2-9:2018 також наведено визначення поняття **«громадський простір»**. Це відкритий багатофункціональний транзитний простір (всередині будівлі) для безбар'єрного доступу з нього до приміщень громадської будівлі та споруди.

У разі організації громадського простору до його складу можуть входити такі зони: інформації, рецепції (стійки адміністратора), тимчасового відпочинку, туалетів, гардеробів, камер схову, дитячої зони тощо.

3) **ДБН В.2.2-16-2019 «Культурно-видовищні та дозвіллеві заклади»**, затверджені наказом Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства Укра-

їни від 26.03.2019 р. № 85 (режим доступу: https://e-construction.gov.ua/laws_detail/3074791651063890960?doc_type=2).

Хоча ці будівельні норми поширюються на проектування і будівництво кінотеатрів, театрів та клубних закладів, усе ж вони стосуються і бібліотек, які функціонують у структурі клубного закладу.

4) *ДБН В.2.2-28:2010 «Будинки і споруди. Будинки адміністративного та побутового призначення»*, затверджені наказом Міністерства регіонального розвитку та будівництва України від 30.12.2010 р. № 570 (режим доступу: https://e-construction.gov.ua/laws_detail/3080029223885211423?doc_type=2).

Поширюються на проектування приміщень бібліотек, які функціонують у структурі інших організацій.

5) *ДСТУ-Н Б В.2.2-31:2011 «Настанова з облаштування будинків і споруд цивільного призначення елементами доступності для осіб з вадами зору та слуху»*, затверджений наказом Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства від 30.12.2011 р. № 418.

Цей стандарт поширюється на проектування та реконструкцію будинків і споруд цивільного призначення з урахуванням потреб осіб з порушеннями зору та слуху, облаштування тактильних наземних та підлогових покажчиків у будинках і спорудах для осіб з порушеннями зору, а також інформаційне та інженерне обладнання для осіб з порушеннями слуху у приміщеннях (зонах).

6) *ДСТУ Б ISO 21542:2013 «Будинки і споруди. Доступність і зручність використання побудованого життєвого середовища (ISO 21542:2011, IDT)»*, затверджений наказом Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства від 03.10.2013 р. № 481.

Цей стандарт встановлює ряд вимог і рекомендацій, пов'язаних із конструктивними аспектами забезпечення доступу до будівель, до функціонування в межах будинку, виходу з будівлі під час нормальної експлуатації та евакуації в разі надзвичайної ситуації.

7) *ДСТУ ISO/TR 11219:2018 (ISO/TR 11219:2012, IDT) «Інформація та документація. Параметри якості та базові статистичні дані щодо будівель бібліотек. Площа, функціо-*

нальність та дизайн», затверджений наказом ДП «УкрНДНЦ» від 05.12.2018 р. № 464.

Стандарт містить рекомендації щодо планування бібліотечних будівель, може застосовуватись як до нових бібліотечних будівель, так і при реконструкції вже наявних, або у випадку розміщення бібліотеки в пристосованих приміщеннях. Його вимоги стосуються простору користувацьких зон, фондосховищ і службових приміщень; він унормовує технічні аспекти, такі як система безпеки, акустичні умови, навантаження на підлогу, система освітлення, засоби транспортування.

8) **ДСТУ ISO 17049:2017 (ISO 17049:2013, IDT) «Доступне проектування. Застосування шрифту Брайля на інформаційних вказівниках, обладнанні та приладах»,** затверджений наказом ДП «УкрНДНЦ» від 31.05.2017 р. № 133.

Цей документ встановлює основні вимоги до шрифту Брайля, використовуюваного на інформаційних знаках, обладнанні та приладах, зокрема, до розмірів шрифту Брайля, характеристики використовуваних матеріалів та інструкції щодо практичного застосування.

9) **ДСТУ ISO 23599:2017 (ISO 23599:2012, IDT) «Вироби для надання допомоги сліпим і людям зі слабким зором. Тактильні індикатори пішохідної зони»,** затверджений наказом ДП «УкрНДНЦ» від 31.05.2017 р. № 133. Цей міжнародний стандарт містить описи тактильних зовнішніх індикаторів і рекомендації щодо їх установлення з метою допомоги у забезпеченні безпечно-го і самостійного пересування сліпих або людей зі слабким зором.

10) **ДСТУ ISO/IEC 40500:2015 «Інформаційні технології. Настанова з доступності веб-контенту W3C (WCAG) 2.0»,** затверджений наказом ДП «УкрНДНЦ» від 05.11.2015 р. № 145 (текст в українському перекладі див. за посиланням: <https://www.w3.org/Translations/WCAG21-ua/>), визначає доступність вебконтенту, зокрема текст, зображення, аудіо, відео, кодування та розмітку, форми та інші типи носіїв.

Забезпечення доступності має на меті подолання широкого спектра обмежень: зорових, слухових, фізичних, мовних, пізнавальних, когнітивних, а також труднощів навчання.

Перелічені нормативні акти розраховані на фахівців будівельної галузі, передусім архітекторів, сфери інформаційних технологій тощо. До бібліотечних працівників не висуваються вимоги щодо знання їх положень. Але вони можуть використовуватися як джерело довідкової інформації.

5. Фізична безбар'єрність публічної бібліотеки

Фізична безбар'єрність публічної бібліотеки означає забезпечення безперешкодного доступу до будівлі бібліотеки та всередині її приміщень, а також до її послуг для всіх соціальних груп незалежно від віку, стану здоров'я, інвалідності, майнового стану, статі, місця проживання та інших ознак.

Наразі інформація про кількість публічних бібліотек, у яких забезпечено фізичну безбар'єрність, відсутня. Можна лише констатувати, що станом на кінець 2022 р. з 020 бібліотечних будівель були обладнані пандусами (загалом на цей період функціонувало 11 819 публічних бібліотек).

Однак запроваджені відповідно до **наказу МКІП від 28.11.2022 р. № 463 «Про затвердження форм звітності про діяльність публічних та спеціальних бібліотек, а також інструкцій щодо їх заповнення»** (режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0137-23#n10>) нові форми статистичної звітності нададуть змогу, починаючи зі звітів за 2023 р., мати дані щодо кількості безбар'єрних публічних бібліотек (у частині безперешкодного доступу до будівель та пересування всередині них).

5.1. Оцінка ступеня фізичної безбар'єрності публічної бібліотеки.

Постановою КМУ від 26.05.2021 р. № 537 впроваджено моніторинг та оцінку ступеня безбар'єрності об'єктів фізичного оточення і послуг для осіб з інвалідністю.

Суб'єктами, які проводять обстеження та оцінку, є:

- структурні підрозділи з питань містобудування та архітектури обласних, Київської та Севастопольської міських держадміністрацій;
- структурні підрозділи з питань містобудування та архітектури

райдержадміністрацій, виконавчих органів міських рад міст обласного значення, районних у місті (в разі їх утворення) рад, виконавчих органів сільських, селищних, міських рад територіальних громад;

- власники (балансоутримувачі), орендарі або інші управителі об'єктів, які є відповідальними за їх експлуатацію.

Отже, якщо публічна бібліотека є юридичною особою та на її балансі обліковується будівля (приміщення) чи вона такі орендує, обстеження й оцінку ступеня безбар'єрності може забезпечити ця бібліотека. В інших випадках обов'язок щодо проведення моніторингу покладається на юридичну особу, в структурі якої функціонує публічна бібліотека, або на відповідний виконавчий орган сільської (селищної, міської) ради.

Критеріями фізичної безбар'єрності будівлі, у тому числі бібліотечної, визначеними вказаною постановою КМУ, є:

1. Шляхи руху до будівлі:

1) місця для безоплатного паркування транспортних засобів, якими керують особи з інвалідністю або водії, які перевозять осіб з інвалідністю, розташовуються на відстані не більш як 50 метрів від входу до будівлі або споруди;

2) таких місць – не менш як 10 відсотків від загальної кількості (але не менш як одне місце); місця позначено дорожніми знаками та горизонтальною розміткою з піктограмами міжнародного символу доступності;

3) ширина входу на прилеглу територію та ширина дверей, хвірток (у разі їх наявності) становить не менше ніж 0,9 метра;

4) ширина пішохідних доріжок до будівлі – не менш як 1,8 метра;

5) покриття пішохідних доріжок, тротуарів і пандусів рівне (без вибоїн, без застосування як верхнього шару покриття насипних або крупноструктурних матеріалів, що перешкоджають пересуванню на кріслах колісних або з милицями);

- 6) у разі наявності на прилеглий території та/або на шляху до будівлі сходів їх продубльовано пандусом;
- 7) нахил пандуса становить не більш як 8 відсотків (на 1 метр довжини не більше ніж 8 сантиметрів підйому), вздовж обох боків усіх сходів і пандусів встановлено огорожу з поручнями, поручні пандусів розташовано на висоті 0,7 і 0,9 метра, завершальні частини поручнів продовжено по горизонталі на 0,3 метра (як угорі, так і внизу) або застосовано піднімальні пристрої, що відповідають вимогам, визначеним державними стандартами, щодо зазначеного обладнання;
- 8) всі сходи в межах одного маршруту однакові за формою в плані, за шириною сходинки і висотою підйому сходинок;
- 9) систему засобів орієнтації, інформаційної підтримки та безпеки, а саме тактильні й візуальні елементи доступності, передбачено на всіх шляхах руху до будівель і споруд (включно з контрастним маркуванням кольором першої / останньої сходинки, порогів, інших об'єктів та перешкод);
- 10) міжнародним символом доступності позначено шляхи / напрямки, доступні та безпечні для осіб з інвалідністю.

2. Вхідна група:

- 1) вхідну групу до об'єкта облаштовано доступними (візуально і тактильно) інформаційними покажчиками – адресною табличкою, інформацією про назву, опис діяльності установи, години роботи; іншою довідковою інформацією тощо;
- 2) у разі наявності на вході до будівлі або споруди сходів їх продубльовано пандусом;
- 3) нахил пандуса становить не більш як 8 відсотків (на 1 метр довжини не більше ніж 8 сантиметрів підйому), вздовж обох боків усіх сходів і пандусів встановлено огорожу з поручнями, поручні пандусів розташовано на висоті 0,7 і 0,9 метра, завершальні

частини поручнів продовжено по горизонталі на 0,3 метра (як угорі, так і внизу) або застосовано піднімальні пристрої, що відповідають вимогам, визначеним державними стандартами, щодо зазначеного обладнання;

4) всі сходи в межах одного маршу однакові за формою в плані, за шириною сходинки і висотою підйому сходинок;

5) двері облаштовано спеціальними пристосуваннями для фіксації дверних полотен у положенні «зачинено» і «відчинено»;

6) за наявності прозорих дверних (фасадних) конструкцій на них нанесено відповідне контрастне маркування кольором;

7) дверні отвори без порогів і перепадів висот, ширина дверних отворів становить не менш як 0,9 метра;

8) за наявності порогів висота кожного елемента порога не перевищує 0,02 метра;

9) кути порогів заокруглено;

10) на першу / останню сходинки, пороги, інші об'єкти та перешкоди нанесено контрастне маркування кольором (ширина маркування горизонтальної площини ребра – 0,05–0,1 метра, вертикальної – 0,03–0,05 метра);

11) розміри в плані тамбура (у разі його наявності) становлять не менше ніж 1,5 x 1,5 метра (або такі, що дають змогу маневрувати кріслу колісному);

12) майданчик перед входом, а також пандус, сходи, піднімальні пристрої для осіб з інвалідністю захищено від атмосферних опадів;

13) відсутні перешкоди (решітка з розміром чарунок більше за 0,015 x 0,015 метра / щітка для витирання ніг, рівень верху яких не збігається з рівнем підлоги) та перепади висоти підлоги на вході;

14) у разі наявності турнікета його ширина у просвіті становить не менш як 1 метр.

3. Шляхи руху всередині будівлі, приміщення, де надається послуга, допоміжні приміщення:

- 1) у разі наявності на шляхах руху осіб з інвалідністю сходів їх продубльовано пандусом;
- 2) нахил пандуса становить не більш як 8 відсотків (на 1 метр довжини не більше ніж 8 сантиметрів підйому), вздовж обох боків усіх сходів і пандусів встановлено огорожу з поручнями, поручні пандусів розташовано на висоті 0,7 і 0,9 метра, завершальні частини поручнів продовжено по горизонталі на 0,3 метра (як угорі, так і вниз) або застосовано піднімальні пристрої, що відповідають вимогам, визначеним державними стандартами, щодо зазначеного обладнання;
- 3) всі сходи в межах одного маршу однакові за формою в плані, за шириною сходинки і висотою підйому сходинок;
- 4) двері облаштовано спеціальними пристосуваннями для фіксації дверних полотен у положенні «зачинено» і «відчинено»;
- 5) за наявності прозорих дверних (фасадних) конструкцій на них нанесено відповідне контрастне маркування кольором;
- 6) дверні отвори без порогів і перепадів висот, ширина дверних отворів становить не менш як 0,9 метра;
- 7) за наявності порогів висота кожного елемента порога не перевищує 0,02 метра;
- 8) кути порогів заокруглено;
- 9) на першу / останню сходинки, пороги, інші об'єкти та перешкоди нанесено контрастне маркування кольором (ширина маркування горизонтальної площини ребра – 0,05–0,1 метра, вертикальної – 0,03–0,05 метра);
- 10) шляхи руху оснащено засобами орієнтування та інформування (тактильні й візуальні елементи доступності, позначення кольором сходинок, порогів, елементів обладнання, прозорих елементів конструкцій, інших об'єктів тощо) та для осіб з порушеннями слуху (інформаційні термінали, екрани, табло з написами у вигляді ру-

хомого рядка, пристрої для забезпечення текстового або відеозв'язку, перекладу на жестову мову, оснащення спеціальними персональними приладами підсилення звуку тощо), які відповідають вимогам державних стандартів;

- 11) у приміщенні відсутні предмети / перепони (горизонтальні та такі, що виступають над поверхнею підлоги, конструкції, бордюри, пороги тощо) на шляхах руху осіб з інвалідністю;
- 12) у разі розташування приміщень, де надаються послуги, або допоміжних приміщень вище першого поверху їх обладнано ліфтом, ескалатором, підйомником тощо, доступними для користування осіб з інвалідністю, що відповідають вимогам, визначеним державними стандартами, щодо зазначеного обладнання;
- 13) процес відкриття / закриття дверей ліфта супроводжується звуковим сигналом;
- 14) під час зупинки ліфта рівень його підлоги залишається в рівень із підлогою поверху (допускається відхилення не більш як 0,02 метра);
- 15) номери поверхів, зазначені на кнопках ліфта, намальовано збільшеним шрифтом та у контрастному співвідношенні кольорів;
- 16) номери поверхів, зазначені на кнопках ліфта, продубльовано у тактильному вигляді та шрифтом Брайля;
- 17) ліфт обладнано функцією голосового повідомлення номера поверху;
- 18) навпроти дверей ліфта наявна табличка із номером поверху;
- 19) ширина дверей ліфта – не менш як 0,9 метра;
- 20) висота розташування зовнішньої кнопки виклику та висота розташування кнопок керування ліфтом – від 900 до 1100 міліметрів від підлоги кабіни і поверхової площадки;
- 21) санітарно-гігієнічні та інші допоміжні приміщення розраховано на осіб з інвалідністю;
- 22) у туалетах загального користування (у разі їх наявності), окремо для чоловіків і жінок, виконано універсальну кабіну з

можливістю заїзду до неї та переміщення в ній осіб у кріслах колісних (у туалетах та/або універсальних кабінах наявне в плані вільне від обладнання коло діаметром 1,5 метра);

23) окремі санітарно-гігієнічні приміщення (з окремим входом) обладнано аварійною (тривожною) сигналізацією з урахуванням осіб з порушеннями зору та слуху;

24) привод сигналізації розташовано в межах між 0,8–1,1 метра над рівнем підлоги;

25) шляхи / напрямки, доступні та безпечні для осіб з інвалідністю, позначено міжнародним знаком доступності для зручності осіб з інвалідністю;

26) місце розташування пандуса (у разі його наявності) позначено міжнародним знаком доступності для зручності осіб з інвалідністю;

27) місце розташування санітарно-гігієнічного приміщення, доступного для осіб з інвалідністю, позначено міжнародним знаком доступності для зручності осіб з інвалідністю;

28) напрямок руху до евакуаційних шляхів та виходів, доступних для осіб з інвалідністю, позначено міжнародним знаком доступності для зручності осіб з інвалідністю;

29) за визначеної потреби на вході / виході до / з будівлі встановлено план-схему, що сприятиме самостійній навігації (орієнтуванню) на об'єкті;

30) відповідну схему виконано в доступних (візуально і тактильно) форматах;

31) у приміщенні, де надаються послуги, допоміжних приміщеннях на шляхах руху осіб з інвалідністю штучне освітлення відповідає вимогам санітарних норм;

32) у приміщенні, де надаються послуги, допоміжних приміщеннях на шляхах руху осіб з інвалідністю немає предметів / перепон (горизонтальні та такі, що виступають над поверхнею підлоги, конструкції, пороги тощо);

33) ширина шляху руху в коридорах, приміщеннях, галереях на шляхах руху осіб з інвалідністю у чистоті не менш як 1,5 метра під час руху в одному напрямку;

- 34) ширина шляху руху в коридорах, приміщеннях, галереях на шляхах руху осіб з інвалідністю у чистоті не менш як 1,8 метра зустрічного руху;
- 35) ширина проходу в приміщенні з обладнанням і меблями – не менш як 1,2 метра;
- 36) висота об'єктів послуг (столи, стійки, рецепція), а також пристроїв послуг (банкомати, термінали тощо) повинна становити не більш як 0,9 метра;
- 37) шляхи евакуації є доступними для осіб з інвалідністю, насамперед осіб, які пересуваються на кріслах колісних, мають порушення зору та слуху;
- 38) інформація про евакуаційні виходи (шляхи руху) є доступною для осіб з інвалідністю, насамперед осіб, які пересуваються на кріслах колісних, мають порушення зору та слуху;
- 39) пристрої сповіщення про надзвичайну ситуацію адаптовано для сприйняття усіма особами з інвалідністю, насамперед особами, які пересуваються на кріслах колісних, мають порушення зору та слуху.

За результатами обстеження об'єкта (будівлі) відповідно до вищеперелічених критеріїв здійснюється оцінка рівня його безбар'єрності:

- об'єкт є безбар'єрним, коли людина, яка користується кріслом колісним або є незрячою, може самостійно зайти на об'єкт та вільно в ньому пересуватися та скористатися евакуаційним виходом. Такий об'єкт має вхідну групу в рівень з підлогою (або нормативний пандус чи підйомник), ширину всіх дверей не менше як 90 сантиметрів, ліфт або підйомник (або бути одноповерховим), щонайменше одну доступну для осіб, які пересуваються на кріслах колісних, санітарно-гігієнічну кімнату із допоміжними поручнями біля унітазу, призначену для відвідувачів обох статей, тактильні напрямні та одну мнемосхему при вході;
- об'єкт є частково безбар'єрним, коли людина, яка користується кріслом колісним або є незрячою, може са-

мостійно зайти на об'єкт та вільно в ньому пересуватися. Такий об'єкт має вхідну групу в рівень з підлогою чи нормативний пандус (або його кут має відхилення від нормативного не більш як на 10 відсотків), ширину всіх дверей або більшості 80–89 сантиметрів, ліфт (або бути одноповерховим), щонайменше одну доступну для осіб, які пересуваються на кріслах колісних, санітарно-гігієнічну кімнату з допоміжними поручнями біля унітазу, що призначена для відвідувачів;

- об'єкт є бар'єрним, коли не належать до першого та другого рівня (безбар'єрний або частково безбар'єрний).

5.2. Тактильні елементи доступності

Тактильні елементи доступності – це система засобів безпеки, орієнтування, отримання інформації для осіб з порушенням зору. До них належать, зокрема, тактильні наземні та підлогові покажчики, тактильні інформаційні покажчики.

Вимоги до їх виготовлення та розміщення визначено ДБН В.2.2-40:2018 «Інклюзивність будівель і споруд. Основні положення», ДСТУ-Н Б В.2.2-31:2011 «Настанова з облаштування будинків і споруд цивільного призначення елементами доступності для осіб з вадами зору та слуху», ДСТУ ISO 17049:2017 (ISO 17049:2013, IDT) «Доступне проектування. Застосування шрифту Брайля на інформаційних вказівниках, обладнанні та приладах», ДСТУ ISO 23599:2017 (ISO 23599:2012, IDT) «Вироби для надання допомоги сліпим і людям зі слабким зором. Тактильні індикатори пішохідної зони».

Наприклад, **тактильні підлогові покажчики**, за допомогою яких особи з порушенням зору отримують інформацію про шляхи руху всередині будівлі бібліотеки, розміщуються на поверхні підлогового покриття. Залежно від призначення вони можуть бути **попереджувальними** або **напрямними (спрямувальними)**.

Попереджувальні покажчики забезпечують можливість особам з порушенням зору орієнтуватись у просторі та уникати небезпеки, яка може завдати шкоди здоров'ю.

*Попереджувальний підлоговий
показчик*

Напрямні показчики забезпечують можливість особам з порушенням зору пересуватись у потрібному напрямку самостійно, без супровідника.

*Напрямний підлоговий
показчик*

Тактильні інформаційні показчики – елементи, що дублюють плоскодрукowaną текстову чи графічну інформацію в тактильному вигляді та шрифтом Брайля. Вони поділяються на інформаційні тактильні таблички, інформаційні тактильні позначки та мнемосхеми.

Інформаційні тактильні таблички дублюють текстову інформацію в тактильному вигляді та шрифтом Брайля.

Наприклад, табличку з номером кабінету та його призначенням має бути розміщено на висоті 1,2–1,5 м і на відстані 0,3 м праворуч відносно дверей.

Інформаційна тактильна табличка

Тактильними позначками позначають номер поверху, кабінету тощо.

Мнемосхеми містять основну інформацію, яка сприяє самостійній навігації на об'єкті чи прилеглий території. Це можуть бути плани території, поверху, евакуації тощо.

Мнемосхема

Докладніше про тактильні елементи доступності – у методичних рекомендаціях «Тактильні смуги – доступність відкритих громадських просторів для людей із порушеннями зору», підготовлених Житомирською обласною громадською організацією людей з інвалідністю «Молодь. Жінка. Сім'я», які є доступними за посиланням: <https://naiu.org.ua/wp-content/uploads/2023/04/MethodicalRecommendation.pdf>.

5.3. Візуальні елементи доступності

Візуальні елементи доступності забезпечують безпеку, орієнтування, отримання інформації для всіх користувачів, у тому числі осіб із порушеннями зору.

Вимоги до їх виготовлення та розміщення визначено ДБН В.2.2-40:2018 «Інклюзивність будівель і споруд. Основні положення», ДСТУ-Н Б В.2.2-31:2011 «Настанова з облаштування будинків і споруд цивільного призначення елементами доступності для осіб з вадами зору та слуху». Основний принцип вико-

ристання візуальних елементів доступності – зорове сприйняття. Їх створюють за допомогою кольорових рішень, інформаційних табличок, інформаторів та покажчиків.

Жовта контрастна сигнальна стрічка

5.4. Урахування потреб осіб із порушенням слуху

Для урахування потреб користувачів із порушенням слуху бібліотекам необхідно керуватися ДБН В.2.2-40:2018 «Інклюзивність будівель і споруд. Основні положення», ДСТУ-Н Б В.2.2-31:2011 «Настанова з облаштування будинків і споруд цивільного призначення елементами доступності для осіб з вадами зору та слуху».

Наприклад, у приміщеннях бібліотеки варто передбачати додаткові системи звукопідсилення та розміщення візуальної інформації (світлові табло).

Для полегшення орієнтації осіб із порушенням слуху рекомендується:

- передбачати звукопоглинальні поверхні (килимове покриття підлоги);
- розміщувати освітлення таким чином, щоб воно забезпечувало можливість читання по губах;
- не встановлювати скляні екрани, тому що вони можуть давати відображення та відблиск;
- оснастити приміщення бібліотеки послідовною і повною (від входу до окремих кімнат) візуальною інформацією, щоб особи з порушенням слуху і мовлення, у разі виникнення проблем, мали змогу орієнтуватися без додаткового спілкування.

Системи засобів інформації і сигналізації про небезпеку повинні бути комплексними та передбачати візуальну (світлову), звукову й тактильну інформацію в приміщеннях, призначених для перебування всіх категорій користувачів, у тому числі осіб з порушенням слуху.

6. Інформаційна безбар'єрність публічної бібліотеки

Інформаційна безбар'єрність публічної бібліотеки означає, що вона надає доступ до інформації в різних форматах та з використанням технологій усім користувачам (незалежно від їх функціональних порушень чи комунікативних можливостей).

Такими форматами чи технологіями, зокрема, є шрифт Брайля, великошрифтовий друк, аудіодискрипція (тифлокоментування), переклад жестовою мовою, субтитрування, формат, придатний для зчитування програмами екранного доступу, формати простої мови, легкого читання, засоби альтернативної комунікації.

6.1. Оцінка рівня інформаційної безбар'єрності публічної бібліотеки

Оцінку рівня інформаційної безбар'єрності публічної бібліотеки варто проводити за двома складовими:

1) відповідно до критеріїв, які визначено постановою КМУ від 26.05.2021 р. № 537 і які є загальними для всіх організацій:

- вебсайти бібліотеки є доступними для користувачів із порушеннями зору, слуху, опорно-рухового апарату, мовлення та інтелектуального розвитку, а також із різними комбінаціями порушень відповідно до ДСТУ ISO/IEC 40500:2015 «Інформаційні технології. Настанова з доступності веб-контенту W3C (WCAG) 2.0» не нижче рівня AA;

- у штаті бібліотеки є (залучається) перекладач на жестову мову або укладено угоду про надання послуг з перекладу на жестову мову з юридичними (фізичними) особами чи передплатено надання відповідного перекладу через мобільні додатки;

2) визначається для кожної бібліотеки індивідуально з урахуванням проживання у зоні її обслуговування осіб, які належать до маломобільних груп населення (зокрема, особи з порушеннями зору, слуху, опорно-рухового апарату, мовлення та інтелектуального розвитку).

6.2. Вимоги до вебсайтів з урахуванням доступності

ДСТУ ISO/IEC 40500:2015 «Інформаційні технології. Настанова з доступності веб-контенту W3C (WCAG) 2.0» має чотири базові принципи:

- сприйнятливість – інформація й компоненти користувацького інтерфейсу мають бути представлені у такий спосіб, щоб їх могли сприймати користувачі;
- керуваність – навігація має бути доступною для всіх користувачів, включно з тими, які використовують клавіатуру або допоміжні технології;
- зрозумілість – контент і дизайн користувацького інтерфейсу мають бути зрозумілими кожному користувачу(ці);
- надійність – контент має бути надійним і відображатися на всіх пристроях і в усіх програмах і застосунках, які використовують користувачі, зокрема, із застосуванням допоміжних технологій.

Настанова містить критерії успіху – твердження, які можуть бути перевірені та перебувають на трьох рівнях відповідності: А – нижчий, АА – середній та ААА – найвищий.

У разі, якщо бібліотека прийме рішення про розроблення свого вебсайту відповідно до вищезазначених вимог, під час підготовки технічного завдання на його проектування варто використовувати окремі положення Вимог до дизайну офіційних вебсайтів (вебпорталів) органів виконавчої влади та офіційних вебресурсів, що пов'язані з діяльністю органів виконавчої влади, та Єдиного вебпорталу Кабінету Міністрів України, затверджені наказом Міністерства цифрової трансформації України від 23.06.2022 р. № 57 (режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0785-22#Text>), в яких ураховано вимоги ДСТУ ISO/IEC 40500:2015 «Інформаційні технології. Настанова з доступності вебконтенту W3C (WCAG) 2.0».

Рекомендуємо також ознайомитися з матеріалом «Міжнародні практики щодо доступності мобільних застосунків державних органів влади: звіт за результатами дослідження» (режим доступу: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/ua/Accessibility_Goverment_UKR_final.pdf).

Крім того, необхідно враховувати, що, відповідно до *постанови КМУ від 21.07.2023 р. № 757 «Деякі питання доступності інформаційно-комунікаційних систем та документів в електронній формі»* (режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/757-2023-%D0%BF#Text>), для бібліотек державної форми власності є обов'язковим, а комунальної – рекомендованим дотримання вимог *ДСТУ EN 301 549:2022 (EN 301 549 V3.2.1 (2021-03), IDT) «Інформаційні технології. Вимоги щодо доступності продуктів та послуг ІКТ»* під час створення, модернізації, розвитку, адміністрування і забезпечення функціонування власних інформаційних, електронних комунікаційних та інформаційно-комунікаційних систем (англомовна версія стандарту доступна за посиланням: https://www.etsi.org/deliver/etsi_en/301500_301599/301549/03.02.01_60/en_301549v030201p.pdf).

Вказаний стандарт встановлює функціональні вимоги до доступності (в тому числі для людей з інвалідністю) інформаційно-комунікаційних систем та документів в електронній формі, що публікуються на вебсайтах (вебпорталах) і вебресурсах.

Вимоги до вебконтенту, відповідно до *ДСТУ ISO/IEC 40500:2015 «Інформаційні технології. Настанова з доступності веб-контенту W3C (WCAG) 2.0» та ДСТУ EN 301 549:2022 (EN 301 549 V3.2.1 (2021-03), IDT) «Інформаційні технології. Вимоги щодо доступності продуктів та послуг ІКТ»*, викладено в Короткому посібнику з цифрової доступності, з яким можна ознайомитися за посиланням: <https://www.undp.org/uk/ukraine/publications/brief-guide-on-digital-accessibility>

6.3. Викладення інформації у форматах, що забезпечують доступність її сприйняття

Важливим елементом інформаційної безбар'єрності є викладення інформації, розрахованої на користувачів бібліотек, *у форматах спрощеної мови та легкого читання*. Публічні бібліотеки в цьому питанні можуть керуватися *Рекомендаціями щодо викладення інформації суб'єктами владних повноважень у форматах, що забезпечують доступність її сприйняття*, схваленими розпорядженням КМУ від 17.11.2023 р. № 1046-р (ре-

жим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1046-2023-%D1%80#Text>).

Зокрема, щодо *формату спрощеної мови* бажано дотримуватися таких правил:

- обсяг інформації повинен бути прийнятним для розуміння її змісту, проте не надмірним. Особливо важливу інформацію необхідно повторити;
- для покращення розуміння інформації варто використовувати приклади та пояснення;
- інформацію подавати (якщо можливо) з використанням дієслів у теперішньому часі;
- структура тексту повинна бути простою, логічною, послідовною та однозначною.

Базова схема структури тексту, інформацію в якому викладено спрощеною мовою, є такою:

- заголовок;
- зміст основного повідомлення, яке необхідно донести;
- роз'яснення щодо змісту основного повідомлення;
- інформація, що роз'яснює контекст;
- додаткова інформація, контактні дані, форма для зворотного зв'язку тощо.

Заголовок повинен бути чітким, зрозумілим, передавати суть повідомлення та мати у складі не більше ніж вісім слів.

Речення повинні бути простими. Одне речення має містити лише одну ідею, а один абзац – стосуватися лише однієї теми. Рекомендується використовувати речення в позитивному форматі. Оптимальний розмір речення – сім-вісім слів, максимальний – п'ятнадцять.

Для опису одного явища в усьому тексті необхідно використовувати одні й ті самі слова.

У тексті варто уникати використання:

- аббревіатур, професійної лексики, складних термінів, абстрактних понять і метафор, а також іншомовних слів, які широко не вживаються;
- повтору нормативних положень, визначених актами законодавства (якщо можливо).

У разі необхідності використання абревіатур, термінів, понять і метафор слід під час першого використання дати їх пояснення.

Слова варто вживати повністю, уникаючи скорочень. Власні імена зазначати у форматі «ім'я та прізвище», без використання ініціалів.

Числа зазначати арабськими цифрами, крім випадків, коли цифри збігаються за написом із літерами. Для зазначення великих чисел можна застосовувати словесно-цифровий спосіб їх подання, наприклад: «150 тисяч». Під час написання дати назву місяця зазначати словами, а не цифрами.

Використання спрощеної мови має важливе значення для успішної комунікації, зокрема і з користувачами бібліотек.

У США у 2010 р. навіть був прийнятий спеціальний закон – Plain Writing Act, відповідно до якого всі документи, видані урядовими структурами та призначені для громадськості, мають бути викладені простою мовою (режим доступу: <https://www.govinfo.gov/app/details/PLAW-111publ274>).

На виконання норм вказаного закону в США розроблено Федеральні рекомендації щодо простої мови (режим доступу: <https://www.plainlanguage.gov/media/FederalPLGuidelines.pdf>), які, у свою чергу, також написано спрощеною мовою. У них надано детальні інструкції з прикладами, як створити документ у вказаному форматі. Приміром, перший розділ цих Рекомендацій – «Подумайте про свою аудиторію» – розпочинається таким вступом:

«Один із найпопулярніших міфів про просту мову полягає в тому, що ви повинні “заглушити” свій контент, щоб усі могли його прочитати. Це не правда. Перше правило простої мови: пишіть для своєї аудиторії. Використовуйте мову, яку знає ваша аудиторія та з якою вона почувається комфортно. Візьміть до уваги поточний рівень знань вашої аудиторії. Не пишіть для 8-го класу, якщо ваша аудиторія складається з докторантів, власників малого бізнесу, працюючих батьків або іммігрантів. Пишіть лише для учнів 8-го класу, якщо ваша аудиторія насправді є 8-м класом. Переконайтеся, що ви знаєте, хто ваша аудиторія – не здогадуйтеся і не припускайте».

Подібні урядові документи прийнято і в інших країнах світу.

Наприклад, Британська служба охорони здоров'я у 2021 р. затвердила Керівництво щодо доступного формату комунікацій, яке охоплює правила створення не лише письмової, а й усної інформації, зокрема, комунікації за допомогою телефонного зв'язку (режим доступу: <https://www.gov.uk/government/publications/inclusivecommunication/accessible-communication-formats>).

13 жовтня 2011 р. у США започатковано відзначення Міжнародного дня простої мови. Бібліотеки в цей день проводять різні заходи, спрямовані на поширення інформації про значення простої мови, набуття практичних навичок її використання.

Популярними в різних країнах світу є тренінги з вивчення спрощеної мови, конкурси зі складання інформації у спрощеному форматі, розмовні групи для оволодіння відповідною технікою тощо.

Вказаний напрям діяльності поки що не знайшов застосування у практиці роботи українських публічних бібліотек. Однак це дуже важливе питання, яке відповідає основним засадам функціонування названих інституцій.

Доступність сприйняття інформації людьми з інтелектуальними порушеннями забезпечує викладення її **у форматі легкого читання**. Основними правилами такого формату, відповідно до згадуваних уже **Рекомендацій щодо викладення інформації суб'єктами владних повноважень у форматах, що забезпечують доступність її сприйняття**, зокрема, є:

- кольори тексту і його фону повинні бути контрастними;
- у разі викладення тексту світлішим кольором, ніж колір фону, розмір шрифту необхідно збільшити на 25 відсотків;
- слід уникати розміщення тексту на зображеннях, а також викладення його білим кольором;
- примітки внизу сторінки не використовують, посилання чи пояснення роблять у тексті;
- шрифт, яким викладається інформація, повинен бути без засічок, зарубок, тіней чи декоративних елементів. Рекомендується використовувати такі шрифти: Arial, Verdana, Ubuntu, Tahoma, Calibri;
- розмір шрифту повинен бути не менш як 14 друкарських пунктів;

- слід уникати використання курсиву в тексті. Підкреслення тексту допускається лише для гіперпосилань;
- важливу інформацію доцільно подавати таким чином, щоб її легко можна було знайти в тексті (розташувати на початку документа, виділити жирним шрифтом, обвести рамкою);
- нове речення варто починати з нового рядка. Не допускається перенесення слів з одного рядка в інший.

Детальніше про написання документів у форматах, що забезпечують доступність її сприйняття, дивіться у виданні *«Інформація для всіх: європейські стандарти викладу інформації, яку легко читати та розуміти. Методичний посібник. – Київ : ВГО «Коаліція», 2014* (режим доступу: <https://www.prostopro.com.ua/informacziya-dlya-vsih-%D1%94vropejski-standarti-vikladu-informaczi%D1%97-yaku-legko-chitati-ta-rozumiti-metodichnij-posibnik-k-vgo-koalicziya-2014/0>).

Ті, що захочуть опанувати техніку складання документів у доступних форматах, можуть скористатися методичними рекомендаціями «Внутрішні процедури ВГО «Коаліція» із розроблення інформаційних повідомлень українською мовою у форматі легкого читання (Easy Read)» (режим доступу: https://drive.google.com/file/d/1m9cwpyTFa-bBLexX-jLQSLyf_yb1QyFl/view).

Приклади інформації, викладеної у форматі легкого читання, можна знайти за посиланнями:

<https://dopomoha-info.org.ua/u-formati-lehkocho-chytannia/>

<http://www.djerela.org/index.php/uk/biblioteka/lehkechitannya>

<https://www.enableme.com.ua/ua/topics/legkecitanna-10782/articles>

Ось, наприклад, як пропонується подати інформацію про поняття соціальних послуг:

Що таке соціальні послуги

Кожна людина може опинитися в ситуації, коли їй потрібна допомога.

Кожна людина колись зверталася за підтримкою або до-

помогою до батьків чи друзів.

Буває так, що підтримки батьків чи друзів недостатньо. Якщо людина опинилась у біді або складній ситуації, вона може звернутися за професійною допомогою.

Професійна допомога – це допомога, яку надають люди, що навчалися допомагати іншим.

Таку професійну допомогу називають **соціальними послугами**.

Соціальні послуги – це професійна допомога людям або сім'ям, які опинились у біді.

Коли людина самостійно не може подолати труднощі, їй надають **соціальні послуги**.

Соціальні послуги надають спеціальні працівники.

Наприклад, соціальні працівники, психологи та інші.

6.4. Жестова мова

Одним із важливих завдань інформаційної безбар'єрності є створення доступного мовного середовища для осіб з порушеннями слуху в усіх сферах суспільного життя. Це досягається, зокрема, і забезпеченням розвитку жестових мов.

Жестова мова – це візуально-жестова мова, яка має свій словник та свої правила. Слова промовляються жестами, які людина показує за допомогою рухів рук та пальців, а мімікою передає додаткові емоції, аби надати розповіді емоційного забарвлення, якого вона може бути позбавлена через невербальність мови.

Кожна країна має свою жестову мову. Відповідно до ст. 4 Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» **українська жестова мова** – природна візуально-жестова мовна система із власною лексико-граматичною структурою, що сформувалася еволюційним шляхом і використовується як основний або один із основних засобів спілкування жестомовних осіб, які постійно проживають або впродовж тривалого часу проживали на території України. Кожному гарантується право вільно використовувати українську жестову мову в суспільному житті, вивчати та підтримувати її, а також навчатися українською жестовою мовою.

Виконання вимог постанови КМУ від 26.05.2021 р. № 537 щодо наявності у штаті бібліотеки або залучення перекладача на жестову мову можна забезпечити шляхом навчання штатних працівників на курсах жестової мови. Такі навчання проводить ряд громадських організацій, закладів вищої освіти тощо.

Крім того, у відкритому доступі є багато ресурсів для самостійного вивчення української жестової мови. Рекомендуємо скористатися інформацією, розміщеною на сайті Українського товариства глухих: <https://utog.org/zhestovamova/vivchaemo-zhestovu-movu/>.

Безоплатні уроки української жестової мови пропонує на своєму ютубканалі також Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого: <https://www.youtube.com/watch?v=1pXUgdCnVec&list=PLdrm7ELIh2RzeoSmnxpfqRPlwrY1eEljt>.

Вивчити американську жестову мову допоможуть відеоуроки, розміщені на ресурсі: <https://kpcasproject.blogspot.com/p/blog-page.html>.

Корисним також буде *Spreadthesign* – онлайн-словник, який містить слова жестовими мовами 44 країн світу, в тому числі українською: <https://www.spreadthesign.com/uk.ua/search/>.

Із 2018 р., за рішенням Генеральної Асамблеї ООН (резолюція A/RES/72/161 від 19.12.2017 р.), 23 вересня відзначається Міжнародний день жестових мов, метою якого є підвищення поінформованості про важливість жестової мови для повної реалізації прав людей із порушенням слуху.

Існує також *міжнародна мова жестів*, яку необхідно відрізнити від жестової мови.

Міжнародна мова жестів (міжнародний жест, жестуно) – система жестомовної комунікації людей із порушенням слуху, що використовується в різних сферах, зокрема на міжнародних заходах, таких як наради, семінари, конгреси та з'їзди. Вона простіша за жестові мови. Її також представлено у словнику *Spreadthesign*.

6.5. Документи у доступних форматах для осіб із порушенням зору

Відповідно до с. 22 Закону України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» *користувачі бібліотек з вадами зору* мають право на одержання документів на спеціальних носіях інформації через мережу спеціалізованих та інших загальнодоступних бібліотек.

А одним із основоположних принципів публічної бібліотеки є те, що її послуги повинні надаватися всім і не обмежуватися однією групою людей на шкоду іншим.

Формування фондів повинно також ґрунтуватися на принципі доступності для всіх і забезпечувати надання матеріалів у форматі, зручному для особливих груп користувачів, наприклад, книги шрифтом Брайля або аудіокниги.

Для безбар'єрного доступу до інформаційних ресурсів у публічних бібліотеках використовують тифлокомплекси.

Широкі можливості для забезпечення інформацією осіб з порушеннями зору публічним бібліотекам дає *Марракеський договір про полегшення доступу сліпих, осіб з порушеннями зору або іншими обмеженнями з причин інвалідності сприймати друковану інформацію до опублікованих творів* та новий *Закон України «Про авторське право і суміжні права»*.

Зокрема, без дозволу суб'єктів авторського права та безоплатно дозволяється здійснювати використання копій твору в доступному форматі для осіб з обмеженими можливостями сприйняття друкованої інформації через інвалідність способами:

- відтворення, розповсюдження, інтерактивного надання доступу; пересилання електронних копій у мережі виключно особам з обмеженими можливостями сприйняття друкованої інформації через інвалідність по проводах або засобами бездротового зв'язку;
- перекладу твору з метою виготовлення копій творів у доступному форматі для осіб з обмеженими можливостями сприйняття друкованої інформації через інвалідність;
- найму примірників (копій) твору у доступному форматі для осіб з обмеженими можливостями сприйняття друкованої інформації через інвалідність;
- імпорту примірників творів у доступному форматі.

Використання твору вказаними способами допускається через уповноважений заклад (установу, організацію), що відповідно до законодавства здійснює навчання, організацію виховного та освітнього процесу, надає спеціалізовані послуги для адаптивного читання і доступу до інформації для осіб з обмеженими можливостями сприйняття друкованої інформації через інвалідність.

В усіх державах, які приєдналися до Марракеського договору, бібліотеки визнано уповноваженими органами. В Україні процес визначення таких органів ще триває.

Законодавство чітко окреслює умови використання творів в інтересах осіб з обмеженими можливостями сприйняття друкованої інформації через інвалідність:

- уповноважений заклад, який має намір здійснювати зазначені дії, отримав законний доступ до копії твору;

- копія твору в доступному форматі та/або прилади, комп'ютерні програми, призначені для використання цієї копії особами з обмеженими можливостями сприйняття друкованої інформації через інвалідність, можуть включати в себе будь-які засоби, необхідні для здійснення навігації у творі в доступному форматі, однак без внесення змін до твору, крім тих, внесення яких зумовлено необхідністю забезпечення доступу до твору особам з обмеженими можливостями сприйняття друкованої інформації через інвалідність (тифлокоментування тощо);

- копія твору в доступному форматі надається у користування виключно для осіб з обмеженими можливостями сприйняття друкованої інформації через інвалідність;

- вказані дії не мають самостійного економічного значення.

Разом з тим уповноважений заклад має вжити всіх належних заходів, у тому числі із застосуванням засобів технологічного захисту, з метою обмеження подальшого відтворення, розповсюдження, інтерактивного надання доступу до відповідних творів, копії яких надаються особам з обмеженими можливостями сприйняття друкованої інформації через інвалідність.

Таким чином, публічним бібліотекам для виконання функцій уповноважених органів необхідно мати відповідний рівень ма-

теріально-технічного та програмного забезпечення.

Детальнішу інформацію про застосування положень Марракеського договору публічними бібліотеками можна отримати із таких джерел:

- Марракеський договір: питання та відповіді : посібник. – Київ : 2023 (режим доступу: https://naiu.org.ua/wp-content/uploads/2023/07/NAIU_MarrakeshTreatyUA.pdf);
- *Implementing the Marrakesh Treaty for persons with print disabilities. A practical guide for librarians* (практичний посібник ІФЛА для бібліотекарів «Реалізація Марракеського договору») (режим доступу: https://repository.ifla.org/bitstream/123456789/443/1/getting_started_faq_marrakesh_treaty_a_practical_guide_for_librarians_2018_en.pdf). На сайті ІФЛА також розміщено переклад цього посібника російською мовою (режим доступу: https://repository.ifla.org/bitstream/123456789/446/1/getting_started_faq_marrakesh_treaty_a_practical_guide_for_librarians_ru.pdf).

Для реалізації цілей Марракеського договору у 2014 р. був створений **Консорціум доступних книг (АВС)** як державно-приватне партнерство під проводом Всесвітньої організації інтелектуальної власності. АВС об'єднує інституції, що представляють людей із порушенням зору чи іншими проблемами з читанням, авторів, видавців, організації колективного управління, бібліотеки та інші уповноважені заклади, а також органи стандартизації. Він прагне збільшити кількість та розповсюдження книг у доступних форматах (шрифт Брайля, аудіо, електронний текст і збільшений шрифт) у всьому світі.

АВС представляє Глобальний книжковий сервіс (Сервіс) – онлайн-каталог книжок у доступних форматах, які можуть надаватися на безоплатній основі уповноваженим органам. Станом на червень 2023 р. Сервіс нараховував понад 840 000 найменувань видань 80 мовами. У 2022 р. через Сервіс було надано понад 140 000 примірників документів у доступних форматах.

АВС також проводить навчання щодо технології створення документів у доступних форматах, надає технічну допомогу. Так,

протягом 2022–2023 рр. навчання пройшли по 1 уповноваженому органу із 12 країн, що розвиваються (зокрема, з Вірменії, Киргизстану, Узбекистану).

Членом АВС є Центральна спеціалізована бібліотека для сліпих Українського товариства сліпих.

Звіт про діяльність АВС станом на кінець червня 2023 р. доступний за посиланням: https://www.wipo.int/edocs/mdocs/govbody/ru/mvt_a_8/mvt_a_8_inf_1.pdf.

7. Цифрова безбар'єрність публічної бібліотеки

Цифрова безбар'єрність публічної бібліотеки означає, що в ній усім групам користувачів надається доступ до швидкісного інтернету, публічних послуг та публічної цифрової інформації.

Відповідно до інформації, наведеній у *Національній стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року*, у 2021 р. 9,6% громадян проживали у селах та селищах, де відсутній принаймні один оператор фіксованого широкосмугового доступу до інтернету, 35% усіх сільських мешканців не мали можливості підключитися до фіксованого широкосмугового доступу до інтернету. Для 18% домогосподарств у селах вартість підключення до фіксованого широкосмугового доступу до інтернету вдвічі перевищувала медіанну ціну в містах. При цьому купівельна спроможність у цих населених пунктах значно менша. Водночас 22% громадян мешкали у населених пунктах, де відсутній будь-який мобільний інтернет, 31% не мали можливості підключитися до мобільного широкосмугового доступу до інтернету.

Школи, бібліотеки та інші публічні місця, які можуть стати субститутами комп'ютеризації домогосподарств, недостатньо комп'ютеризовані та не завжди мають підключення до інтернету. Наявна висока регіональна нерівність і непропорційна комп'ютеризація закладів освіти та культури в селах і селищах.

Загальна оцінка цифрової грамотності всього населення свідчить про те, що 53% українців перебувають нижче позначки «базовий рівень». За рівнем цифрових компетенцій серед насе-

лення Україна значно відстає навіть від сусідніх Польщі (65%) та Угорщини (69%), тоді як у Німеччині кількість населення з цифровими навичками більше ніж в 1,5 рази вища (78%).

Відповідно до даних бібліотечної статистики, на кінець 2022 р. із 11 819 функціонуючих публічних бібліотек (у тому числі в сільській місцевості – 9 644), лише 6 486 (у тому числі 4 497 сільських) мали комп'ютери. Це 54,88% від загальної кількості бібліотек та 46,6% – сільських. І лише 5 284 (47,7%) бібліотеки мали доступ до інтернету.

7.1. Оцінка рівня цифрової безбар'єрності публічної бібліотеки

Оцінка рівня цифрової безбар'єрності публічної бібліотеки може здійснюватися за двома критеріями:

- у публічній бібліотеці надається доступ до інтернету швидкістю не менше ніж 100 Мбіт/с;
- публічна бібліотека організовує заходи, спрямовані на підвищення рівня цифрової грамотності.

Необхідно враховувати, що відповідність бібліотеки другому критерію безпосередньо пов'язана з наявністю у ній комп'ютерної техніки для користувачів та наданням доступу до інтернету.

Умовно за рівнем цифрової безбар'єрності бібліотеки можна розподілити за такими групами:

- повністю відповідає критеріям цифрової безбар'єрності – бібліотека має комп'ютерне обладнання для всіх груп користувачів, у тому числі пристосоване для осіб із порушенням зору (зокрема, комп'ютерні тифлокомплекси); надає користувачам доступ до інтернету швидкістю не менше ніж 100 Мбіт/с; проводить для всіх груп користувачів заходи, спрямовані на підвищення рівня цифрової грамотності;
- частково відповідає критеріям цифрової безбар'єрності – бібліотека має комп'ютерне обладнання, яким можуть користуватися не всі групи користувачів; надає користувачам доступ до інтернету; проводить / не проводить заходи, спрямовані на підвищення рівня цифрової грамотності;
- не відповідає критеріям цифрової безбар'єрності – всі інші бібліотеки.

7.2. Заходи, спрямовані на підвищення рівня цифрової грамотності

Цифрова грамотність (цифрова компетентність) – динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, інших особистих якостей у сфері інформаційно-комунікаційних та цифрових технологій, що визначає здатність особи

успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність із використанням таких технологій.

Розпорядженням КМУ від 03.03.2021 р. № 167-р схвалено *Концепцію розвитку цифрових компетентностей* (режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/167-2021-%D1%80#Text>), відповідно до якої формування і розвиток цифрових навичок та цифрових компетентностей у суспільстві здійснюється шляхом:

- здобуття особою цифрової освіти з використанням інформаційних ресурсів, нових освітніх технологій та цифрових освітніх ресурсів, спрямованих на підвищення рівня цифрових навичок та цифрових компетентностей;
- забезпечення безперервного розвитку професійних цифрових компетентностей для фахівців у системі підвищення кваліфікації різних галузей діяльності;
- створення Єдиного державного вебпорталу цифрової освіти «Дія. Цифрова освіта»;
- розроблення заходів щодо впровадження цифрових засобів доведення інформації (телебачення, соціальні мережі, трансляція в інтернеті тощо).

У межах реалізації вказаної Концепції Міністерство цифрової трансформації України здійснює розроблення та затвердження опису цифрової компетентності (рамки цифрової компетентності) та відповідних рамок цифрових компетентностей для основних професійних груп за сферами економічної діяльності.

Наприклад, із Рамкою цифрової компетентності для громадян України можна ознайомитися за посиланням: https://thedigital.gov.ua/storage/uploads/files/news_post/2021/3/mintsifra-oprilyudnyue-ramku-tsifrovoi-kompetentnosti-dlya-gromadyan/%D0%9E%D0%A0%20%D0%A6%D0%9A.pdf.

Її розроблено відповідно до аналогічного документа Європейського Союзу.

Перевірити рівень цифрових знань можна, пройшовши тестування на платформі «Дія. Освіта» за посиланням: <https://osvita.diia.gov.ua/digram>.

Публічні бібліотеки активно використовують свої можливості для підвищення рівня цифрової грамотності користувачів. Найпоширенішими формами заходів у цій царині є організація різних заходів із питань оволодіння комп'ютерною технікою, популярними програмними продуктами, у тому числі мобільними застосунками.

Такі заняття проводять диференційовано для різних груп користувачів. Найчисленніші їх слухачі – люди літнього віку та діти.

Публічні бібліотеки – найактивніші учасники проєкту «Дія. Освіта», вони функціонують як хаби цифрової освіти. Із понад 3 600 бібліотек, які наразі долучилися до цього проєкту, переважну більшість становлять саме публічні.

Це питання докладно висвітлено у виданні:

Бібліотеки – Хаби цифрової освіти : практ. посіб. / авт.-уклад.: О. Бруй, Т. Козицька, Г. Мацієвська, С. Моїсєєва, І. Шевченко; заг. ред. Я. Сошинської ; ВГО Українська бібліотечна асоціація; Проєкт підтримки Дія. – Електрон. вид. – Київ : ВГО Українська бібліотечна асоціація, 2023. – 116 с. (режим доступу: <https://drive.google.com/file/d/17yJ4pjNwzYUiVQueh6dFD86IgoniCeps/view?pli=1>).

Окремі обласні універсальні наукові бібліотеки проводили вивчення діяльності публічних бібліотек своїх регіонів у напрямі підвищення цифрової грамотності користувачів. Цікавими є матеріали Хмельницької ОУНБ (режим доступу: http://ounb.km.ua/biblio/soc/2022_10_13_1.pdf).

Разом з тим недостатній рівень цифрової безбар'єрності публічних бібліотек, особливо в сільській місцевості, не дає змоги розширити роботу з підвищення рівня цифрової грамотності громадян.

8. Безбар'єрність на робочому місці

Для публічної бібліотеки важливим є також формування *безбар'єрності на робочому місці*, що означає забезпечення

та підтримання на робочому місці для працівників відповідних умов, які дають змогу забезпечити рівні можливості для реалізації їхнього трудового та професійного потенціалу, а також підтримати сприятливу організаційну культуру в колективі.

У цьому контексті часто також використовується термін **«інклюзивне робоче місце»**, **«інклюзивне робоче середовище»**.

Для досягнення безбар'єрності на робочому місці, крім фізичної, інформаційної та цифрової складової, необхідно також дотримуватися інклюзивної культури, яка базується на умовах доброзичливості, взаємопідтримки та взаєморозуміння усіх членів колективу.

Також необхідно враховувати, що інклюзивне робоче середовище передбачає створення рівних умов і можливостей не лише працівникам з інвалідністю, а й чоловікам і жінкам; молоді; особам, які мають дітей; учасникам бойових дій та іншим категоріям.

Вимоги до фізичної безбар'єрності робочих місць осіб з інвалідністю встановлено ДБН В.2.2-40:2018 «Інклюзивність будівель і споруд. Основні положення».

Перелік допоміжних засобів для облаштування робочого місця працевлаштованої особи з інвалідністю наведено у постанові КМУ від 22.08.2023 р. № 893 «Деякі питання надання роботодавцям компенсації фактичних витрат за облаштування робочих місць працевлаштованих осіб з інвалідністю» (режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/893-2023-%D0%BF#Text>).

Публічні бібліотеки також можуть його використовувати як довідник для облаштування користувацьких місць у читальних залах.

8.1. Оцінка рівня безбар'єрності на робочому місці

Оцінка рівня безбар'єрності на робочому місці може здійснюватися на основі кількох методик.

Наприклад, робоче місце можна вважати інклюзивним, якщо воно забезпечує:

- безбар'єрне фізичне середовище (див. п. 5.1 цих Методичних рекомендацій);
- інформаційну та цифрову безбар'єрність (див. п. 6.1; 7.1 цих Методичних рекомендацій);

- рівність прав усіх працівників незалежно від віку, статі, раси, інших чинників;
- можливості для навчання та розвитку, професійне зростання;
- прозорість кадрових рішень.

Можна також скористатися *Методичними рекомендаціями з питань формування безбар'єрності на робочому місці в органах місцевого самоврядування*, затвердженими наказом Національного агентства України з питань державної служби від 04.04.2023 р. № 53–23 (режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0053859-23#Text>).

У цьому документі пропонується визначати рівень безбар'єрності на робочому місці шляхом опитування працівників.

У ньому також наведено орієнтовний перелік питань, який розбито на блоки: фізична безбар'єрність на робочому місці; інформаційна безбар'єрність на робочому місці; цифрова безбар'єрність на робочому місці; організаційно-культурна безбар'єрність на робочому місці. Проте необхідно враховувати, що така методика підходить для великих колективів, бо в іншому випадку не буде забезпечено анонімність опитування, а отже, і об'єктивність отриманої інформації.

9. Планування заходів зі створення безбар'єрного середовища

Зважаючи на те, що публічні бібліотеки перебувають у комунальній власності, утримуються за рахунок коштів відповідних місцевих бюджетів і за невеликим винятком не мають статусу юридичної особи, а тому і не є розпорядниками коштів, у питаннях забезпечення своєї життєдіяльності і розвитку, в тому числі формування безбар'єрного простору, вони повністю залежать від відповідних органів місцевого самоврядування.

Однак публічній бібліотеці все ж бажано у межах своєї компетенції здійснити оцінку рівня безбар'єрності та на її основі скласти перелік необхідних заходів із метою наближення до основних стандартів інклюзивності. Такий план також сприятиме комунікації з органом управління бібліотекою, стане у пригоді під час написання грантового проекту тощо.

Цей план може бути складений у такій формі:

Напрямок формування безбар'єрного середовища у бібліотеці	Заходи, які необхідно здійснити	Примітки
Фізична безбар'єрність (відповідно до п. 5.1 цих Методичних рекомендацій)		
Інформаційна безбар'єрність (відповідно до п. 6.1 цих Методичних рекомендацій)		
Цифрова безбар'єрність (відповідно до п. 7.1 цих Методичних рекомендацій)		
Безбар'єрність на робочому місці (відповідно до п. 8.1 цих Методичних рекомендацій)		

Таблицю заповнюють на основі оцінки рівня безбар'єрності за кожним напрямом.

Щодо оцінки рівня фізичної безбар'єрності, то, як уже зазначалося (див. п. 5 цих Методичних рекомендацій), здійснити її можуть лише фахівці будівельної галузі. Якщо у штаті бібліотеки є відповідний працівник (технік чи інженер), цей захід варто провести.

Необхідно також враховувати, що приведення функціонуючих бібліотечних будівель у відповідність до вимог фізичної безбар'єрності відбувається за принципом **розумного пристосування**.

РЕКОМЕНДОВАНІ НАСТАНОВИ

щодо взаємодії з особами з інвалідністю

(відповідно до наказу Національного агентства України з питань державної служби від 04.04.2023 р. № 53–23)

1. Розмовляючи з особою з інвалідністю, не акцентуйте увагу на її інвалідності та уникайте висловлення припущень про те, що ця особа може або не може зробити, та рекомендацій, у який спосіб їй виконувати поставлене завдання.

2. Якщо до вашої комунікації з особою з інвалідністю залучена третя сторона (наприклад, сурдоперекладач), звертайтеся безпосередньо до особи з інвалідністю та, за потреби, уточнюйте інформацію.

3. Якщо ви комунікуєте з особою з порушеннями мовлення і не зрозуміли сказаного нею, зверніться з проханням повторити репліку, уникаючи власних припущень та тлумачень її слів.

4. Звертаючись до особи з інвалідністю, не забувайте встановити належний контакт із цією особою. Якщо ви розмовляєте з особою з порушеннями зору, обов'язково вкажіть на себе на початку розмови та повідомте, коли йдете.

5. Якщо ви хочете привернути увагу особи з порушеннями слуху – обережно торкніться її плеча або руки. Встановіть зоровий контакт, тримайте руки подалі від обличчя та використовуйте короткі прості речення.

6. Під час розмови з особою, яка користується кріслом колісним, поставте себе (якщо можливо) на рівень очей цієї особи.

7. Пам'ятайте про мову, яку ви використовуєте. Говорячи про особу з інвалідністю, користуйтеся мовою, орієнтованою на цю особу. Уникайте негативних висловлювань або таких, що характеризують особу як жертву, наприклад, «страждає» або «захворів».

8. Пристрої для пересування, такі як крісло колісне або тростина, є особистим простором для осіб з інвалідністю. Не беріть особу за руку, не торкайтеся її тіла чи допоміжного пристрою, якщо вона вас про це не просить. Якщо бажаєте допомогти, запитайте, чи особа потребує та погоджується на вашу допомогу.